

DARIUS STALIUNAS și YOKO AOSHIMA,
coord. *The Tsar, the Empire, and the Nation:*
Dilemmas of Nationalization in Russia's
Western Borderlands, 1905-1915.
Historical Studies in Eastern Europe
and Eurasia. Volume V. Budapest
& New York: Central European
University Press, 2021. 400 pp.

Era oare Imperiul Rus, în ultima fază a existenței sale, un stat cu adevărat „naționalizant”, cel puțin la începutul secolului al XX-lea? Și, dacă da, în ce măsură și în ce sens? Care a fost reacția acestei formațiuni statale față de provocările și pericolele reprezentate de proiectele naționale de la periferii, mai ales având în vedere încercările centrului imperial de a consolida un nucleu „național” rus, tot mai greu de definit? Consensul istoriografic în creștere – exemplificat, printre alte lucrări, de volumul recent apărut sub titlul *Nationalizing Empires*, cu o largă aspirație comparativă, editat de către Stefan Berger și Alexei Miller – pare să sugereze că imperiile continentale europene (și, în special, Imperiul Rus) au avut un succes remarcabil în „domesticirea” naționalismului, adaptându-l și folosindu-l pentru propriile lor scopuri legate de întărirea legitimității politice și construcția statului.

Volumul colectiv editat de Darius Staliunas și Yoko Aoshima – rezultat din eforturile unei excelente echipe internaționale, formate din cercetători specializați în istoria periferiilor occidentale ale Rusiei imperiale – revizuieste și amendează parțial această viziune prin schimbarea prisme de analiză, axându-se pe „reacția și răspunsul elitei conducătoare a imperiului față de provocările naționalismului în ultimele decenii ale regimului țarist” (4). Lucrarea atinge acest scop, în primul rând, prin reevaluarea critică a vechii dihotomii dintre „naționalismul birocratic” și „strategia imperială” de guvernare, dihotomie formulată acum mai bine de două decenii de către istoricul polonez Witold Rodkiewicz, dar și prin contribuția esențială a cărții la dezbaterile actuale privind natura relației dintre imperiu și națiune într-o epocă a politicii maselor. Unul din-

tre argumentele centrale ale volumului este că a existat o tensiune constantă și permanentă – care nu a fost niciodată rezolvată cu adevărat – între două viziuni antagonice ale imperiului: una care „percepea imperiul, înainte de toate, drept un stat etnic rus (*russkii*)”, care trebuia să privilegieze „interesele rușilor în detrimentul ne-rușilor”, și o altă concepție, care „îmbrățișa ideea eterogenității imperiale”, urmărind, în principal, să „asigure loialitatea popoarelor ne-ruse” (2). În contribuția sa din acest volum, Staliunas exprimă această opoziție prin introducerea „distincției dintre politica națională *imperială* sau *pragmatică* și strategiile *naționaliste* ale politicii naționale” (39). După cum subliniază editorii în introducere, una dintre concluziile principale ale volumului este că nici una dintre aceste două strategii nu își putea aroga o victorie decisivă, nu în ultimul rând pentru că „regimul nu se putea hotărî, în mod definitiv și irevocabil, să urmeze nici una dintre ele” (13).

În al doilea rând, volumul pune sub semnul întrebării definițiile consacrate și dinamica evoluției „naționalismului oficial”. Autorii resping, sau cel puțin nuanțează semnificativ, interpretarea propusă de istoricul rus Alexei Miller, evidențind esența și natura *inconsecventă* (și chiar adesea contradictorie) a eforturilor naționalizante depuse de statul rus. Dacă, așa cum afirmă Anton Kotenko în capitolul său, statul condus de dinastia Romanovilor era „un imperiu care se naționaliza în mod inconsecvent (*an inconsistently nationalizing empire*) și care nu urma un program coerent de transformare a imperiului într-un stat [cu un caracter] mai rusec” (31), putem oare conchide că ceea ce istoricii credeau că știu sigur despre statul țarist în ultimele sale decenii de existență ar trebui revăzut în mod fundamental? Cu alte cuvinte, a fost oare această formațiune imperială, care se naționaliza aproape „contrar voinței sale” (*reluctantly*) (13), cu adevărat modernă, în ceea ce privește politicile sale naționale, administrarea diferenței și eforturile de a integra comunitățile sale etnice ne-ruse? Autorii articolelor din acest volum ar răspunde, probabil, la această întrebare, în sens negativ, punând accent pe inconsecvența și „non-simultaneitatea” politicilor naționale din epoca imperială.

Din punct de vedere metodologic, cele douăsprezece texte incluse în acest volum se concentrează pe „un cadru geografic intermediar, axându-se pe periferiile occidentale ale Rusiei” (4). Chiar dacă această „scară medie” a analizei nu este nouă, în sine (putem menționa, în acest sens, lucrările mai vechi ale unor autori precum Rodkiewicz, Miller, Mihail Dolbilov sau Theodore Weeks), paleta subiectelor abordate, ca și analiza detaliată a studiilor de caz individuale, este impresionantă. Volumul reușește să mențină un echilibru analitic delicat, urmărind concomitent câteva linii și direcții tematice întrepătrunse și strâns legate

între ele. Capitolele se încadrează în patru categorii principale, care sunt reflectate și în structura generală a volumului, anume: dinamica politicii naționale a imperiului între prima revoluție rusă din anii 1905-07 și izbucnirea Primului Război Mondial; traiectoriile suprapuse (și uneori opuse) ale conflictelor etno-naționale și ale rivalităților confesionale din aceste ținuturi de frontieră eterogene sub aspect religios; ecuația complicată a politicilor educaționale, aflate în evoluție permanentă și plasate sub presiunea crescândă a cerințelor naționaliste tot mai radicale, a dilemelor de ordin lingvistic și a definițiilor concurente ale loialităților imperiale și ale spațiului imperial; și, în fine, mobilizarea tot mai puternică a organizațiilor ruse naționaliste, radicale și de extremă dreaptă, ceea ce a avut drept rezultat apariția unei diversități deconcertante a viziunilor de excludere colectivă, a unor proiecte utopice, dar și, uneori, a unor combinații politice destul de improbabile.

Printre punctele forte ale cărții aș remarca, în primul rând, felul ingenios și convingător în care autorii abordează dilema tripartită dintre „țar, imperiu și națiune”, dilemă rezumată foarte bine chiar în titlu. De altfel, *multiplicitatea actorilor locali, regionali și centrali* care rivalizau pentru putere, resurse și loialități contestate pe un eșichier politic tot mai competitiv și mai violent este o concluzie crucială a lucrării, care este confirmată de toate studiile de caz și care definește specificul ultimului deceniu antebelic. Autorii demonstrează că existența capacității de acțiune (*agency*) colective sau individuale conta cu adevărat – fie că este vorba despre clerul catolic și ortodox care încerca să îi atragă pe credincioși, de anumite comunități locale care negociau niște oportunități educaționale mai bune, de profesori deveniți activiști politici care încercau să își impună propriile viziuni privind spațiul și teritoriul național ideal nu doar asupra elevilor, ci și asupra autorităților centrale, sau, în fine, de anumiți funcționari guvernamentali „atipici”, cum a fost cazul guvernatorului general al Varșoviei, Georgi Skalon (67-109) sau cel al guvernatorului de Vilna și Kovna, Piotr Veriovkin (50-56). Mai mult, aceste capacități de acțiune defineau, într-o foarte mare măsură, limitele a ceea ce era fezabil din punct de vedere politic. În al doilea rând, *ierarhiile etnice ale percepțiilor inamicului*, aflate în continuă evoluție, și dinamica schimbătoare a acestor categorii au structurat nu doar modurile de imaginare, tot mai contestate, ale spațiului imperial, care erau mereu amenințate de incertitudine și deseori radicalizate sau subminate de așa-numita „izolare dublă” (*twofold isolation*) (106) a birocrăției imperiale de la periferii, ci au avut și anumite consecințe concrete pentru scopurile și prioritățile politicilor de stat în aceste regiuni. Deși inconsecvente, politicile naționalizante ale centrului imperial au avut drept urmare instaurarea unui cerc vicios al es-

caladării și radicalizării reciproce, ceea ce a împiedicat apariția oricărui spațiu potențial de dialog dintre ruși și comunitățile ne-ruse. În al treilea rând, faptul că volumul se concentrează pe *mobilizarea politică a naționalismului popular al rușilor*, fenomen pe care îl consideră o variabilă esențială pentru înțelegerea tulburărilor politice din acea perioadă, este extrem de relevant și lăudabil. Chiar dacă mișcările ruse de „dreapta”, în toată diversitatea lor, nu au obținut nicio dată un succes durabil în ținuturile de frontieră, aceste mișcări au servit drept catalizator pentru stimularea naționalismelor ne-ruse și au complicat enorm guvernarea imperiului, în special la periferii. Astfel, departe de a consolida imperiul, curentele radicale ale „dreptei ruse” l-au slăbit, și chiar, adesea, l-au subminat, mai ales în aceste regiuni „sensibile din punct de vedere geopolitic” (4).

Ținând cont de dimensiunile vaste ale problematicii abordate în volum și de calitatea excelentă a articolelor, mă voi rezuma doar la câteva mici observații critice. Mai întâi, ar fi fost, cu siguranță, de dorit (și de așteptat) un interes și o atenție ceva mai mare impactul Primului Război Mondial asupra regiunii. De asemenea, există anumite inconsecvențe sau mici scăpări contextuale, care nu sunt surprinzătoare, având în vedere bogăția și varietatea subiectelor discutate. De exemplu, publicația *Okrainy Rossii* este evaluată de către unul dintre autori (Vytautas Petronis) drept „moderată și, într-o oarecare măsură, naționalistă” (316), în timp ce Karsten Brüggemann folosește un limbaj mult mai tranșant și mai univoc, calificând același ziar drept „șovin” (327).

Acest volum reprezintă o contribuție crucială și indispensabilă la dezbateră curentă asupra procesului de „naționalizare” a Imperiului Rus din perioada sa târzie. Totuși, volumul depășește cu mult acest cadru, mai ales prin problematizarea conexiunilor și interacțiunilor conceptuale și practice dintre categoriile analitice de „națiune” și „imperiu”. Din acest motiv, culegerea de articole editată de Staliunas și Aoshima este o lucrare extrem de relevantă și utilă pentru toți cei interesați de studierea naționalismului și a imperiilor moderne în contextul mai larg al Eurasiei.

Andrei CUȘCO